

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота магістра

з теми: **«Психологічні особливості соціалізації
молодших школярів у процесі навчальної діяльності»**

Виконала: студентка II курсу
магістратури
групи РОб1-М18
Спеціальності 013 Початкова освіта
Савчук Яна Василівна

Керівник **Столяренко О.Б.**,
кандидат психологічних наук, доцент

Рецензент: **Лебідь І.Ю.**,
кандидат педагогічних наук, доцент

2019 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	11
1.1. Проблема соціалізації особистості у вітчизняних та зарубіжних психологічних дослідженнях	11
1.2. Особливості соціалізації особистості на ранніх етапах онтогенезу	20
1.3. Сім'я і школа як провідні інститути соціалізації дітей молодшого шкільного віку	29
1.4. Висновки до розділу 1	56
РОЗДІЛ 2. ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ СОЦІАЛІЗОВАНOSTІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	59
2.1. Мета та організація констатувального етапу дослідження рівнів соціалізованості дітей молодшого шкільного віку	59
2.2. Експериментальне дослідження рівнів соціалізованості молодших школярів	61
2.3. Теоретичне обґрунтування психолого-педагогічних умов підвищення рівнів соціалізованості дітей молодшого шкільного віку	67
Висновки до розділу 2	82
ВИСНОВКИ	85
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	88
ДОДАТКИ	97

ВСТУП

Актуальність теми. Соціокультурні зміни, які відбуваються у сучасному українському суспільстві по-різному впливають на процес соціалізації підростаючої особистості: значно підвищуються вимоги до її культурного і морального рівня, до поглиблення й розширення світогляду дитини, розвитку таких умінь і здібностей, які забезпечували би не лише її адаптацію до нової соціальної реальності, а й сприяли свідомому вибору власного життєвого шляху. Такі установки хоча й передбачають різновекторність життєдіяльності людини, але значно ускладнюють процес соціалізації у дитячому віці, особливо спричинюючи проблеми в сфері соціальної взаємодії та дитячих соціальних взаємин.

Кардинальні зміни історично сталих соціальних орієнтацій у наш час призводять до формування у підростаючої особистості деформованого ціннісного світогляду, хибних уявлень про позитивний соціальний процес, стимулюють прояви агресивності, цинічного ставлення до соціальних та моральних цінностей суспільства. На жаль, притаманна сьогоденню девальвація моральних цінностей порушує гуманістичні засади співіснування особистості в соціумі, призводить до негативного тиску на неї суспільства, продукуючи недосконалі форми комунікації, способи мислення і поведінки. Як наслідок, утруднюється процес соціалізації дитини молодшого шкільного віку, уповільнюється, а іноді й набуває негативної спрямованості процес накопичення нею соціального досвіду і формування ціннісних установок.

У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема забезпечення успішної соціалізації дітей молодшого шкільного віку як потенційної соціальної групи, спроможної за належних умов сприяти в найближчому майбутньому розбудові по-справжньому демократичної, правової держави, громадянського суспільства, основним елементом якого є морально і соціально розвинена особистість. На цьому важливому етапі особистісного розвитку відбувається активний процес становлення особистості, а міжособистісні відносини є найбільш

ефективним засобом управління розвитком особистості. Завдяки включенню в суспільно значущу діяльність навчання, відносини дитини молодшого шкільного віку з ровесниками та дорослими стають змістовнішими і складнішими, що об'єктивно опосередковується змістом цієї діяльності та новоутвореннями молодшого шкільного віку. Потреба початкової освіти у розробці психологічно обґрунтованої системи виховних впливів для формування соціалізації молодших школярів стоїть у наш час досить гостро. Отже, вивчення цієї проблеми започатковано запитом суспільства в цілому і завданнями виховання підростаючого покоління зокрема.

Соціальне середовище має суттєвий вплив на зростаючу особистість молодшого шкільного віку і, відповідно, реалізує його у двох аспектах: організованому і неформальному, які характеризуються суттєвим взаємозв'язком і взаємозумовленістю. Тобто, чим вужча зона організованого впливу (вплив педагогів та батьків), тим ширшим є простір неформального, стихійного формування і розвитку молодшого школяра.

Завдяки вихованню суспільство використовує можливість показати прийнятий ним спосіб життя: правила і норми моральної поведінки, культуру побуту, праці, дозвілля, взаємини громадян і держави. Усе це актуалізує необхідність визначення і запровадження в педагогічну практику умов, які би забезпечували дієвість виховання та сприяли успішному перебігу загального соціалізаційного процесу. Надзвичайно важливе місце серед таких умов належить взаємодії сім'ї та школи, що сприяє узгодженню і корегуванню виховних впливів, які надходять від батьків і вчителів як головних агентів соціалізації молодших школярів.

Проблеми розвитку і соціалізації особистості, насамперед її соціальної складової, особливостей взаємодії природних, соціальних й особистісних чинників, розгляд діалектики об'єктивного і суб'єктивного у минулому вивчали такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як Г.Костюк, М. Бобнева, Л. Божович, Л. Виготський, І. Кон, О. Леонтьєв, А. Петровський.

Серед сучасних українських і зарубіжних дослідників, які звертаються до визначення сутності соціалізації у дитячому віці, окреслення особливості її перебігу в умовах сьогодення, варто згадати таких психологів, як І. Бех, Н. Дембицька, М. Коць, О. Лютак, В. Москаленко, І. Мудрак, С. Розум, Л. Столяренко, В. Циба, соціальних психологів: Л. Музичко, Л. Орбан-Лембрик, Ю. Федоренко, соціальних педагогів: О. Безпалько, А. Капська, Г. Лактіонова, А. Мудрик, педагогів: В. Семиченко, М. Савчин, І. Грязнов, В. Кравець, Н. Лавриченко.

Теоретико-прикладні ідеї соціалізації дітей молодшого шкільного віку, різні фактори оптимізації цього процесу розкрито в роботах Г. Авер'янової, В. Москаленко, Т. Герлянд (соціальний розвиток особистості в молодшому шкільному віці), І. Зверєвої (навчання молодших школярів життєвим навичкам), Л. Канішевської (формування у дітей соціальної зрілості), О. Кузьменка (соціальне становлення особистості в умовах соціально-педагогічної системи), В. Іванова, П. Ключа (соціальне виховання молодших школярів у мікросоціумі), Р. Пріми (соціалізація молодших школярів засобами родинно-побутового виховання).

Критеріями соціалізованості особистості дослідники визначають зміст сформованих у неї цінностей, способу життя, соціальну ідентичність (групову, загальнолюдську), рівень незалежності, впевненості й самостійності, ініціативність, соціальну поведінку, яка схвалюється певним суспільством й організованим ним соціальним середовищем.

У науковій літературі, яку представляють Л. Бойко, Н. Бугаєць, В. Вершинін, О. Докукіна, В. Зікратов, Л. Обухова, Л. Панфілова, О. Повалій, В. Постовий, О. Кухта, А. Свиридов, Н. Толстоухова, І. Хоменко, сформульована ідея про важливість організації взаємодії сім'ї і школи як дієвого чинника виховання дитини молодшого шкільного віку, покликаною сприяти її успішній соціалізації.

Дослідники одностайні в тому, що належна реалізація сім'єю відповідних

функції можлива лише за умов усвідомлення батьками себе як керівників процесом соціалізації, добровільне відтворення ними соціальних взаємин, формування необхідних ціннісних орієнтацій, наявності в батьків широкого рольового репертуару, який забезпечував би передання дітям очікувань найближчого соціального оточення.

Водночас, поза увагою дослідників залишилося таке важливе питання, як взаємодія дітей різного віку у процесі соціалізації, що постає одним із провідних завдань соціалізації молодших школярів. Як наслідок, маємо суперечності між: зацікавленістю суспільства в культурній, високоморальній і соціально розвиненій особистості та недостатньою розробкою теоретичних засад її соціалізації у молодшому шкільному віці; необхідністю надання вихованню, що здійснюється сучасною школою, соціальної спрямованості і застосуванням традиційного змісту, форм і методів його реалізації; невикористанням потенційних можливостей, закладених у взаємодії сім'ї і школи, стереотипністю діяльності школи у співробітництві з сім'єю.

Враховуючи вищезазначене, є всі підстави відмітити актуальність розроблення психологічно обґрунтованої системи педагогічних впливів для використання розвивального потенціалу можливостей соціалізації молодших школярів, що й зумовило вибір теми дипломного дослідження: **«Психологічні особливості соціалізації молодших школярів у процесі навчальної діяльності»**.

Мета дослідження – здійснити цілісний науковий аналіз проблеми соціалізації дітей молодшого шкільного віку; визначити та обґрунтувати теоретико-методичні засади соціалізації молодших школярів під час навчальної діяльності.

Відповідно до мети сформульовано **завдання дослідження**:

1. Здійснити аналіз філософської, психологічної, соціально-педагогічної, педагогічної літератури й розкрити зміст соціалізації, виявити логіку її взаємозв'язку з вихованням.

2. Визначити вікові особливості соціального становлення молодших школярів.
3. Охарактеризувати роль сім'ї і школи у соціалізації дітей молодшого шкільного віку, уточнити сутність взаємодії цих соціальних інститутів.
4. З'ясувати сутність, структурні компоненти, критерії, показники і рівні соціалізованості дітей молодшого шкільного віку.
5. Розробити структурно-функціональну модель соціалізації дітей молодшого шкільного віку під час навчальної діяльності.
6. Розробити змістове і методичне забезпечення соціалізації дітей молодшого шкільного віку під час навчальної діяльності.

Об'єкт дослідження – система міжособистісних відносин учнів початкових класів.

Предмет дослідження – соціалізація дітей молодшого шкільного віку під час навчальної діяльності.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: філософські підходи (Г. Лейбниц, С. Розумовська), психологічні теорії до визначення змісту соціалізації (Н. Дембицька, Т. Карабін, Р. Лютак, В. Цимба), соціально-психологічні концепції (Г. Андреева, І. Мартинюк, Л. Орбан-Лембрик, В. Піченюк), соціально-педагогічні підходи (О. Безпалько, Г. Лактіонова, О. Мудрик), педагогічні теорії (Б. Вульф, В. Кравець, Н. Лавриченко); психолого-педагогічні положення щодо мети і змісту виховання школярів (І. Бех, В. Загвязинський, К. Приходько, В. Селиванов); психологічні та соціально-психологічні теорії розвитку соціальності дітей молодшого шкільного віку (Н. Голованова, Р. Пріменко, О. Федоскіна); педагогічні підходи до реалізації взаємодії сім'ї і школи (Н. Бугаєнко, Т. Виноградова, А. Кочетова, Л. Обухова, О. Кухта, І. Хоменко).

Для вирішення поставлених завдань і перевірки гіпотези використовувався комплекс взаємопов'язаних **методів**:

– *теоретичні* – аналіз психологічної, філософської, соціологічної, соціально-педагогічної та педагогічної літератури дав змогу визначити мету

дослідження, сформулювати завдання, об'єкт, предмет, розробити концепцію, визначити основні категорії дослідження, логіку взаємозв'язку соціалізації і виховання, дослідити особливості розвитку соціальності молодших школярів, охарактеризувати соціалізуючі можливості сім'ї і школи, особливості їх поєднання в спеціально організованій взаємодії; синтез, порівняння та зіставлення різних поглядів на проблему дослідження, систематизація й узагальнення теоретичних та емпіричних даних застосовувалися для розробки педагогічних умов підвищення рівнів соціалізованості молодших школярів у взаємодії сім'ї і школи; теоретичне моделювання при розробці структурно-функціональної моделі соціалізації дітей молодшого шкільного віку під час навчальної діяльності.

– *емпіричні* – діагностичні методи (опитування, бесіди, тести, метод незакінчених речень, методика малюнку, ранжування, вирішення проблемних ситуацій) застосовувалися з метою збору емпіричного матеріалу, методи математичної статистики для кількісного та якісного аналізу емпіричних даних; констатувальний експеримент використовувався для визначення рівнів соціалізованості дітей молодшого шкільного віку, виявлення типів взаємодії сім'ї і школи, перевірки доцільності розроблених педагогічних умов підвищення рівнів соціалізованості дітей молодшого шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що в ньому *грунтовно розроблено* теоретико-методичні засади соціалізації дітей молодшого шкільного віку (сукупність базових понять, концепція соціалізації дітей молодшого шкільного віку); *визначено сутність* соціалізованості дітей молодшого шкільного віку як інтегративного особистісного утворення, що включає знання про соціальні норми і цінності, позитивне ставлення до них, активно-творче використання у власній життєдіяльності на основі рефлексивного вибору за доцільністю та необхідністю; розроблено та обґрунтовано педагогічні умови підвищення рівнів соціалізованості дітей молодшого шкільного віку (гармонізація взаємодії сім'ї і школи, перехід від керівництва сімейним вихованням до співробітництва з батьками учнів на засадах партнерства;

узгодження цілей виховання дітей молодшого шкільного віку, що висувуються сім'єю і школою, єдність виховних позицій учителів і батьків як агентів соціалізації; змістове і методичне забезпечення соціалізації дітей у взаємодії сім'ї і школи; дотримання у процесі взаємодії сім'ї і школи головних положень особистісно орієнтованого та діалогічного підходів); *визначено компоненти* (когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісний), *критерії* (знання, ціннісні орієнтації, моделі соціальної поведінки і діяльності), *показники і рівні* соціалізованості молодших школярів (високий, оптимальний, середній, низький);

уточнено: поняття «соціалізація особистості» як складноструктурованого та багатофункціонального феномену; сутність взаємодії сім'ї і школи, під якою розуміємо процес взаємовпливу цих соціальних інститутів один на одного, результатом якого є збагачення виховних функцій і можливостей кожного з них, підвищення успішності соціалізації дітей молодшого шкільного віку.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що запропонована автором комплексна психодіагностична методика і програма оптимізації міжособистісних відносин молодших школярів можуть використовуватися психологами та педагогами початкової школи з метою вивчення й забезпечення умов розвитку міжособистісних відносин учнів молодшого шкільного віку.

Теоретичні та експериментальні результати дослідження стануть у нагоді для професійної підготовки майбутніх психологів і педагогів при вивченні навчальних курсів «Психологія дитяча», «Вікова психологія», «Педагогічна психологія». Результати дослідження можуть бути використані студентами для підвищення компетентності в галузі виховання дітей у взаємодії сім'ї і школи; вчителями, керівниками шкіл з метою підвищення соціальної спрямованості та ефективності виховної діяльності з дітьми молодшого шкільного віку, оптимізації взаємодії сім'ї і школи, підвищення педагогічної культури батьків; у системі післядипломної освіти.

Апробація результатів дослідження. Участь у III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії» (Кам'янець-Подільський, 21 - 22 жовтня 2019 р.).

Участь у Всеукраїнській інтернет-конференції «Актуальні питання початкової освіти: досвід, реалії, перспективи» (Кам'янець-Подільський, 23 - 24 жовтня 2019 р.).

Участь у Міжнародній науково-практичній конференції «Молодь і науковий прогрес» (Кам'янець-Подільський, 11 -12 листопада 2019 р.).

Публікації. Савчук Яна Василівна. Психологічні особливості соціалізації молодших школярів // Від творчого педагога до творчої дитини : Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції / упорядник Н.Г.Каньоса. м. Кам'янець-Подільський : КПНУ ім. Івана Огієнка, 2019. С. 52 – 44.

Структура та обсяг дипломної роботи. Структура та обсяг дипломної роботи зумовлені логікою розв'язання поставленої мети дослідження. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Обсяг роботи 98 сторінок, із них 88 - основний текст. Робота містить 6 таблиць і 3 додатки.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження дали підстави для формулювання таких висновків:

1. Наявні підходи до визначення змісту соціалізації можна розподілити на дві основні групи. Перша з них об'єднує концепції, в яких соціалізація розглядається як однобічний процес засвоєння індивідом пануючих у суспільстві моральних норм, цінностей, завдяки чому відбувається його входження в суспільство, пристосування до нього. Дослідники другої групи акцентують увагу на важливості не лише адаптації людини до соціального середовища, а й активної взаємодії з ним, інтеріоризації і творчому використанні соціалізуючих впливів у власній життєдіяльності.

2. Встановлений взаємозв'язок соціалізації і виховання – процесів, які тісно пов'язані із входженням дитини в простір культури певного соціуму й спрямовані на набуття нею сукупності знань, цінностей, умінь використовувати адекватні соціальним ситуаціям способи поведінки на засадах творчого використання особистісного досвіду.

3. Зв'язок соціалізації і виховання чітко простежується в контексті

діяльнісного (самостійне стихійне пізнання дійсності – занурення в спеціально організовані виховні ситуації – реальна взаємодія із соціумом) і синергетичного (цілеспрямована підтримка саморозвитку дитини з метою забезпечення здійснення нею суспільно ціннісного вибору) підходів.

4. Проаналізовано і доведено роль сім'ї і школи у соціалізації дітей шкільного віку. У сім'ї дитина залучається до тих соціальних відносин, які формують зміст її внутрішньої культури, сприяють соціальному становленню. Роль сім'ї у соціалізації дитини може набувати як позитивного, так і негативного характеру. Останнє відбувається за умов неспроможності батьків адаптуватися до умов соціуму, порушення структури сімейних ролей, сповідування дорослими хибних орієнтацій як щодо суспільства (його цінностей, норм, моделей життєдіяльності), так і щодо виховання дитини.

5. До основних функцій взаємодії сім'ї і школи віднесено: діагностичну, прогностичну, ціннісну, організаційно-управлінську, рефлексивну. Принципами її реалізації визначено: гуманістичний, співробітництва, партнерства, нарощування виховних впливів. Виявлені типи взаємодії сім'ї і школи: *гармонійний; маніпулятивний; індиферентний*

6. Визначено сутність соціалізованості дітей шкільного віку як інтегративного особистісного утворення, що включає знання про соціальні норми і цінності, позитивне ставлення до них, активно-творче використання у власній життєдіяльності на основі рефлексивного вибору за доцільністю та необхідністю. Структурними компонентами цього утворення є когнітивний, емоційно-ціннісний і діяльнісний.

7. Проведена педагогічна діагностика показала, що за всіма віковими групами найбільша кількість школярів перебуває на середньому рівні соціалізованості (45,7 % молодших школярів). Досить великий відсоток становлять діти, які характеризуються низьким рівнем досліджуваних властивостей (34,6 % молодших школярів). На високому (8,6 % молодших школярів) та оптимальному (11,1 % молодших школярів) рівнях соціалізованості

зафіксовано порівняно невелику кількість дітей за всіма віковими групами, охопленими констатацією.

6. Теоретично обгрунтовано педагогічні умови підвищення рівнів соціалізованості дітей молодшого шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи, а саме: організація і координація взаємодії сім'ї і школи на загальношкільному рівні та на рівні класів; гармонізація взаємодії сім'ї і школи, перехід від керівництва сімейним вихованням до співробітництва з батьками учнів на засадах партнерства; узгодження цілей виховання дітей молодшого шкільного, віку, що висуваються сім'єю і школою

7. Розроблено змістове і методичне забезпечення соціалізації дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: тематика засідань Ради загальноосвітнього закладу, зустрічей адміністрації школи з батьками, засідань класних батьківських рад.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми соціалізації дітей молодшого шкільного віку. Подальшої теоретико-експериментальної розробки потребує проблематика, пов'язана з посилення успішності соціалізації дітей молодшого шкільного віку засобами навчального процесу; проблема координації виховної роботи сім'ї, позашкільних закладів, соціальних служб як фактору соціалізації дітей молодшого шкільного віку; підготовки студентів педагогічних університетів до відповідної професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесова В. М. Національна самосвідомість як складова соціалізації особистості // Рідна школа. 2008. № 1. С. 21–23.
2. Адлер А. Воспитание детей. / Самара : Изд.дом «Барах-М», 2009. 219 с.
3. Алексеева М. І. Гуманізація вищої освіти як чинник соціального становлення майбутнього вчителя. // Вісник Глухівського держ. пед. ун-ту: Серія: Педагогічні науки. Глухів, 2008. Вип.11. С. 60–64.
4. Амонашвілі Ш.А. Психологічні основи педагогіки співробітництва. Рівне : Волинські обереги, 2014. 138 с.
5. Ананьев Б.Г. Общие вопросы социологической и психологической теории личности. Психология личности. Т.2. Самара : Изд.Дом «Барах-М», 2013. С. 52-75.
6. Берк Л. Развитие ребенка. СПб. : Питер, 2016. С. 954 – 962.
7. Бех І. Д. Виховання особистості. Київ : Либідь, 2013. 344 с.
8. Бобровикова О.Н. Соціальна свідомість як складова соціалізації // Нова педагогічна думка. 2007. № 4. С. 91–93.
9. Соціалізація молодшого школяра. Рівне : Волинські обереги, 2009. 246с.
10. Бодалев А. А. Восприятие и понимание человека человеком. Минск : Народна асвета, 2011. С. 35-36.
11. Божович Л. И. Этапы формирования личности в онтогенезе // Вопросы психологии. 2009. № 2. С. 49-51.
12. Боришевский М.И. Сучасна молодь у вимірі її цінностей // Нова педагогічна думка. – 2007. – № 1. – С. 97–99.
13. Буянов М.І. Соціалізація особистості й соціальне середовище // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ :, 2006. Вип. 9. С. 23–29.
14. Вовчик-Блакитна О.О. С і м е й н а м о д е л ь с о ц і а л і з а ц і ї о с о б и с т о с т і в с у ч а с н и х у м о в а х / К р а в ч е н к о Т. В. // О н о в л е н н я з м і с т у,

- форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. праць / Рівненський державний гуманітарний ун-т. Рівне, 2006. Вип. 34. С. 14-16.
15. Выготский Л.С. Детская психология // Собр. соч.: В 6 т. Москва : Педагогика, 2014. Т.4. 328 с.
 16. Гаврилюк С.М. Особливості взаємодії сім'ї і школи у формуванні особистості дитини // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: наук. зб. / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Київ :, 2005. С. 122-128.
 17. Горбач Г.Н. Соціальні і психолого-педагогічні умови сучасного сімейного виховання дітей, особливості їх первинної соціалізації // Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах. Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2001 року. Київ : Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. С. 33–45.
 18. Гурьянова М. Виховний потенціал сім'ї та особливості його реалізації у сучасних умовах // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ :, 2005. Вип. 8. С. 266–269.
 19. Давидов В.В. Психічний розвиток молодших школярів. Київ : Кондор, 2015. 160 с.
 20. Давидчук А.Н. Вплив батьківського ставлення на соціальний розвиток дитячої особистості // Вісник Черкаського ун-ту. Серія „Педагогічні науки”. Черкаси, 2002. Вип.41. С. 48–52.

21. Дадевич Л.Ю. Соціально-педагогічні умови підвищення ефективності соціалізації дітей шкільного віку та нормативна модель їх реалізації // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. Умань. 2009. № 30. С. 161–170.
22. Дзюбко Л. Стан, проблеми, перспективи розвитку сучасної сім'ї // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць / Ін-т проблем виховання АПН України. Житомир, 2005. Вип. 7. С. 51–55.
23. Дідук І. А. Особливості взаємодії сім'ї і школи у формуванні особистості дитини // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : наук. зб. / Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Київ, 2005. С. 122-128.
24. Дичківська І.М. Особистість молодшого шкільного віку і соціальне середовище // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць / Ін-т проблем виховання АПН України. К. Житомир, 2003. Вип. 5. – С. 132–137.
25. Добрович А.Б. Формування соціальної поведінки особистості за Робертом Мертоном // Педагогіка і психологія. 2003. № 3 – 4. С. 52–62.
26. Додонов Б.И. Потребности, отношения и направленность личности // Вопросы психологии. 1993. №5. С. 23-31.
27. Даронова Т.І. Соціалізація і виховання: логіка взаємозв'язку // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2009. Вип. 13. С. 17-29.

28. Дусавецкий А.К. Сім'я і її вплив на соціалізацію дитини // Педагогіка і психологія. 2009. № 3. С. 32–49.
29. Димов Е.В. Національна самосвідомість як складова соціалізації особистості // Рідна школа. 2008. № 1. С. 21–23.
30. Залужний О.С. Сучасна сім'я у вимірі її вартостей // Рідна школа. 2002. № 12. С. 15–19.
31. Запорожець А.В. Діагностика рівня соціалізованості учнів початкових класів // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2008. Вип. 11. С. 165–175.
32. Казаннікова О. „Життєві сценарії” сім'ї та їхній вплив на соціальний розвиток особистості // Педагогіка і психологія. 2012. № 1 – 2. С. 61–67.
33. Киричук А.В. Соціалізація дітей старшого шкільного віку: результати педагогічної діагностики // Рідна школа. 2008. № 12. С. 19–22.
34. Коберник Г.Л. Формування соціально-комунікативної активності учнів сільської початкової школи як соціалізація особистості // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи: наук. зб. / УДПУ ім. П. Тичини. Київ : Наук. світ, 2013. Вип. 5. С. 91–107.
35. Коменский Я. Избранные педагогические сочинения: В 2т. / Ян Коменский. – Минск : Народна асвета, 2007, Т. 1. 656 с.
36. Кон І.С. Дитина і суспільство. Рівне : Волинські обереги, 2009. 265 с.
37. Коробко С.Л. Учитель і сім'я: технологія співробітництва // Педагогіка і психологія. 2001. № 2. С. 57–64.
38. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток

- особистості Київ : Вища школа, 2009. 280 с.
39. Кравченко Т. В. Внутрішньосімейні взаємини і їх вплив на формування дитячої особистості // Формування педагогічної культури батьків у діяльності освітніх закладів: досвід, перспективи (теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді). Херсон, 2013. С. 50–55.
 40. Кравченко Т.В. Державна політика щодо сім'ї: сучасний стан, пріоритети та перспективи // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013. С. 348–356.
 41. Кравченко Т. В. Зміни у суспільстві та процес виховання дітей у родині // Сім'я в умовах становлення незалежної України (1991 – 2003 роки). Державна доповідь про становище сімей в Україні (за підсумками 2003 року). Київ : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2014. С. 137–148.
 42. Кравченко Т. В. Правові та педагогічні засади усиновлення, встановлення опіки та піклування над дітьми-сиротами та дітьми, які залишилися без піклування батьків : наук-метод. видання Київ : Вид. дім „Букрек”, 2007. 96 с.
 43. Кузьменко В. У. Соціальний розвиток дітей старшого шкільного віку : [науково-метод. посібник Київ : Фенікс, 2005. 176 с.
 44. Кулібова Л.Б. Сутнісні характеристики соціалізації // Педагогіка і психологія. 2007. № 3. С. 11–19.
 45. Курганська Л.С. Допомога батькам у вихованні дітей: методичні рекомендації для соціальних працівників. Київ : ДЦССМ, 2004. – 100 с.
 46. Лапчанко І.О. Чи можна навчитись бути гарними батьками // Консультування сім'ї. – Ч. 2. – К. : ДЦССМ, 2003. – С.100 – 134.
 47. Липкіна А.Н. Соціальна свідомість як складова соціалізації // Нова педагогічна думка. 2007. № 4. С. 91–93.
 48. Лукошкін А. М. Особливості впливу сучасної

- української сім'ї на соціальний розвиток особистості дитини : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. „Проблеми залучення молоді до процесу прийняття рішень на місцевому і регіональному рівнях” . Ін-т проблем виховання АПН України, Академія муніципального управління. Тернопіль : Тернограф, 2005. С. 294-300.
49. Люблинська Г.О. Ціннісні орієнтації сучасної сільської молоді // Актуальні питання культурології : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. „Культуротворчий потенціал молоді і перспективи культурної інтеграції людства у XXI століття”, Рівне : РДГУ, 2007. С. 67–69.
50. Макаренко А. С. Методика організації виховного процесу: організаційна будова колективу. Вибрані твори у 7 т. Київ, 2012. Т. 5. 483 с.
51. Максименко С. Д. Політична соціалізація студентської молоді: постановка проблеми // Актуальні питання культурології : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. „Стан і перспективи розвитку духовної культури особистості в умовах розгортання глобалізаційних процесів”, Рівне : РДГУ, 2008. С. 119–123.
52. Манжелій Н. М. Соціалізація та особливості її прояву в студентському середовищі // Феномен ідентичності: зміст, структура та механізми формування : матеріали регіональної наук.-практ. конф. „Феномен ідентичності: зміст, структура та механізми формування” ,

- Рівне : РДГУ, 2008. С. 58-62.
53. Матвієнко О. В. Кравченко Т. В. Стосунки батьків і дітей у сучасній родині / Кравченко Т. В., Міщенко М. Д., Постовий В. Г. // Про становище сімей в Україні. Доповідь за підсумками 1999 року. - Київ : Український ін-т соціальних досліджень, 2000. - С. 120-130.
54. Мід М. Культура і світ дитинства За ред. Л.Винокурова. Рівне : Волинські обереги, 2008. 429 с.
55. Мухіна В. С. Соціалізація особистості й соціальне середовище // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2006. Вип. 9. С. 23-29.
56. Онисюк О.А. Педагогічне рішення в системі взаємодії вчителя з батьками / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань, 2001. С. 96-102.
57. Павелків Р.В. Соціальна підтримка сім'ї: сутність та основні напрями роботи // Соціально-педагогічні проблеми сучасної середньої та вищої освіти в Україні : зб. наук. праць / Житомирський держ. пед. ун-т. Житомир, 2002. С. 17-19.
58. Парамонова Л.А. Сімейна модель соціалізації особистості в сучасних умовах // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти : зб. наук. праць / Рівненський державний гуманітарний ун-т. Рівне, 2006. Вип. 34. С. 14-16.

59. Петренко С.Д. Виховний потенціал сім'ї та особливості його реалізації // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2005. Вип. 8. С. 266–269.
60. Петровский А.В. Особистість. Діяльність. Колектив. Тернопіль : Навчальна книга Богдан, 2012. 255 с.
61. Печенко І. П. Вплив батьківського ставлення на соціальний розвиток дитячої особистості // Вісник Черкаського ун-ту. Серія „Педагогічні науки”. Черкаси, 2002. Вип. 41. С. 48-52.
62. Піаже Ж. Збірник психологічних праць. Рівне : Волинські обереги, 2009. С. 94.
63. Пилипенко Л. Соціальні і психолого-педагогічні умови сучасного сімейного виховання дітей, особливості їх первинної соціалізації // Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах. Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2001 року. Київ : Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. С. 33–46.
64. Попович М. А. Особливості взаємодії сім'ї і школи у формуванні особистості дитини // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : наук. зб. / Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Київ, 2005. С. 122-128.
65. Присяжнюк Н.І. Взаємодія сучасної сім'ї та школи у формуванні особистості дитини // Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах. Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2001 року. – К. : Держ. ін-т

- проблем сім'ї та молоді, 2002. – С. 62–71.
66. Приходько Ю.О. Напрями удосконалення соціальної роботи з сім'ями // Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах. Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2001 року. Київ : Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді, 2002. С. 99–102.
67. Психологічний словник / ред. А. В. Петровський, М. Г. Ярошевський. Київ : Магістр-S, 2009. С. 224.
68. Радчук Г.К. Форми просвітницької роботи з батьками: основні види та умови застосування // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. 2003. № 2. С. 104–108.
69. Раттер М. . Внутрішньосімейні взаємини і їх вплив на формування дитячої особистості.// Формування педагогічної культури батьків у діяльності освітніх закладів: досвід, перспективи (теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді). Херсон, 2003. С. 50–55.
70. Рубінштейн С.Л. Основи загальної психології. Київ : Караван, 2009. 720 с.
71. Русова Софія. Вибрані педагогічні твори: У 2 кн. Кн.1. Київ : Либідь, 2015. 272 с.
72. Руссо Жан Жак. Вибрані твори. Тернопіль : Навчальна книга, 2008. С. 523.
73. Савченко О.Я. Державна політика щодо сім'ї: сучасний стан, пріоритети та перспективи // Сучасна українська політика: політики і політологи про неї. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. С. 348–356.
74. Сапожникова Л. С. Зміни у суспільстві та процес виховання дітей у родині // Сім'я в умовах становлення незалежної України (1991 – 2003 роки). Державна доповідь про становище сімей в Україні (за підсумками 2003 року). Київ : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. С. 137–148.
75. Семиченко В.А. Сім'я і її роль у соціалізації дітей шкільного віку : методичні розробки для занять з батьками. Київ : Науковий світ, 2010. 90 с.
76. Сенько Т.В. Виховання – важливий вектор соціалізації дітей підліткового

- віку : методичні рекомендації для класних керівників 5 – 9 класів // Класний керівник. 2010. № 11 (71). 31 с.
77. Сингаївська С.І. Розвиток прогнозування та саморегуляції моральної поведінки молодших школярів // Система цінностей як регулятор педагогічної взаємодії. Дрогобич : Відродження, 2014. С.176-179.
78. Скрипченко О.В. Роль сім'ї у процесі формування духовних потреб дітей // Духовні потреби дітей України: монографія; під заг. ред. Ж. В. Петрочко. Київ : Видавничий дім „Калита”, 2005. - С. 26-35.
79. Смольникова Г. В. Українська родина та соціалізація дитини // Директор школи. Україна. 2006. № 12. С. 6-17.
80. Столяренко Л.Д. Сім'я як інститут громадянського суспільства // Громадянське суспільство в Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку Київ : Парламентське вид-во, 2006. С. 226–244.
81. Основы психологи. Ростов-на-Дону : Феникс, 2015. 671с.
82. Стрелякова І.А. Виховання – важливий вектор соціалізації дітей молодшого шкільного віку : методичні рекомендації для вчителів початкових класів // Класний керівник, 2010. № 7 (67). 31 с.
83. Сухомлинський В. О. Вибрані твори у 5 т. Київ : Вища школа, 2016. Т. 2. 319 с.
84. Тевін Б.І. Категоріальне поле соціалізації // Вища освіта України. № 2 (додаток 1). Тематичний випуск Педагогіка вищої школи: методологія, теорія,

- технології. Рівне : РДГУ, 2007. Т. 1. С. 98-100.
85. Ушинський К. Д. Вибрані твори у 6 т. Київ : Вища школа, 2014. С. 201-204.
86. Шнейдер Л.Б. Вплив сім'ї на соціалізацію підлітків // Соціальна психологія. 2007. Спеціальний випуск. С. 181-188.